

KÜRESELLEŞME ORTAMINDA TÜRKİYE'DE "BİRLİK VE BERABERLİK", KÜRT KİMLİĞİ VE GELECEK ÜZERİNE DÜŞÜNCELER

Baskın Oran

Devlet ve Farklı Kimlikler

Devlet kurumunun kimlik konusundaki yaklaşımlarını ikiye indirgeyerek özetlemek mümkündür:

1) Asimilasyon: Burada amaç tekdüze bir toplum yaratmaktır. Bu yaklaşımı benimseyen devlet, ülkedeki kültürel, dilsel, dinsel, etnik vb. farklılıkları bir "Öğütücü"de yok etmeye çalışır.

Toplumun büyük farklılıklar gösterdiği durumlarda üstelik bir de ekonomik gönenç zayıfsa, asimilasyon çoğu zaman sertliğe yönelir. Böyle durumlarda genellikle en azından bir süre *teklük* sağlanabilir ama, uzun süre *birlik* sağlanması güçtür. Çünkü birlik, böyle durumlarda ancak gönüllü olabilecek bişeydir.

2) Entegrasyon: Burada amaç çoğulcu bir toplum halinde yaşamaktır. Toplum bir bütünlük sunar, ama farklılıklara saygı gösterilir. Asimilasyondaki "Öğütücü" yerine burada bir "Salata Kâsesi" söz konusudur. Alt-kültürler salatanın içindeki malzemelerdir, üst-kültür de salatanın esas tadını veren sosu oluşturur.

Türkiye Cumhuriyeti Niye Asimilasyonu Seçti?

Türkiye Cumhuriyeti, kurulduğundan bu yana bu yaklaşımlardan birincisini uygulamıştır. Bu seçimin nedenleri üzerine şunlar ileri sürülebilir:

1) İç Nedenler: İmparatorluk mirası.

a- Türkiye Cumhuriyetinin devamı olduğu Osmanlı İmparatorluğunun temelinde yatan "Millet Sistemi"nin özü "din"dir ve Osmanlı'daki tüm Müslümanlar aynı millet'e mensup sayılmaktadır. Bu nedenle soy ve dil gibi farklılıkların hiç önemli olmadığı Osmanlı'da Kürtler Türklerden ayrı bir kimlik olarak hiçbir zaman düşünülmemiştir.

Osmanlı'nın yerine kurulacak yeni "ulusal devlet" ise çok uluslu, çok dinli, çok kültürlü imparatorluğun tam tersine, böyle ayrı kimliklere tanımı gereği izin vermeyen bir birim olduğundan, Kürtleri ayrı bir kimlikte düşünmemek devlet politikasıyla çok iyi örtüşmüştür.

b- İttihat ve Terakki'nin Türkçülük mirası¹, Türk kimliğinden ve milliyetçiliğinden başka bir kimliğe ve milliyetçiliğe izin vermemektedir ve Kurtuluş Savaşı yöneticileri bir blok olarak bu geleneğin mirasçısıdır.

c- Osmanlı İmparatorluğunun 18. yüzyıldan beri süregelen ve özellikle 1912 Balkan Savaşından sonra felaket halini alan parçalanması gerek halk, gerekse seçkinler arasında bir yılgı ve paranoya yaratmıştır. Bir zamanlar üç kıta üzerine yayılan İmparatorluk, Türkiye Cumhuriyeti kurulduğunda neredeyse yalnızca Anadolu yarımadasına sıkışıp kalmıştır. Farklılıklara saygı gösterilirse bu farklılıkların gelişerek sonunda bu yarımadaı da parçalayacağı konusunda, zaten demokratik ve çoğulcu geleneğin çok zayıf olduğu ülkede yaygın bir algılama vardır.

d- Bu algılama ortamında, 1923 civarında kurulmuş² gizli Kürt örgütü Azadi'nin, Cumhuriyet'in kuruluşundan on altı ay geçmeden çıkardığı 1925 ayaklanması³ ve ancak 1938'de kanla bastırılabilen diğer ayaklanmalar parçalanmanın tekrar kapıda olduğu karabasanını yaratmış ve asimilasyon çabalarını alabildiğine güçlendirmiştir.

¹ Zaten, 20. yüzyılın ilk yıllarında İstanbul'daki Kürt öğrenciler arasında Kürtlük duygusunun ortaya çıkmasının ilk büyük nedeni, Gaspıralı İsmail Bey gibi Orta Asya'dan gelen Türklerin verdikleri milliyetçi nutuklardır: "Gansperenski [Gasprinski] efendi, İstanbul halkı tarafından anlaşılması hayli güç bir Türkçe ile uzun bir konferans verdi. Sürekli olarak Türkten ve Türk olmayandan söz ediyordu. Konferans bittiği zaman, benim ve arkadaşlarımın anlayabildiği şundan ibaretti: Herkes Türktür, Türkiye'de Türkten başka milli unsur yoktur ve olmamalıdır" (C. Ali Bedirhan, **Türkiye Reiscumhuru Gazi M. Kemal Paşa Hazretlerine Açık Mektup (1933)**, İstanbul, Komal Yayınları, 1978, s.25). "Bu dergide ["Türk Yurdu"] Türk gençleri yazılarıyla Türkçülüğü ve Turancılığı propoganda etmekteydiler. Ziya Gökalp, Yusuf Akçura, Ahmet Agayef gibi bilim adamları da Türk tarihine ve Türk fetihlerine ilişkin bilimsel ve siyasal makaleler yazıyorlardı. Her suretle artık Osmanlılık terimi kalkmış, devleti teşkil eden diğer İslam unkurlarının öğündükleri Osmanlılık, Türkçülük şekline çevrilmişti. İşte bu Türkçülük siyasetinin etkisiyledir ki kenndilerini mazlum durumda gören Osmanlı İslam unsurları Araplar, Arnavutlar ve Kürtler de kendi milliyetlerini ortaya koymak gerekliliğini hissederek, milli kuruluşlar meydana getirdiler" (Kadri Cemilpaşa (Zinar Silopî), **Doza Kurdistan (Kürdistan Davası)**, [2. Basım], Ankara, Öz-Ge Yayınları, 1991, s.33).

² Önemli bölümü muvazzaf subaylardan ve Hamidiye Alay komutanlarından oluşan ve çok gizli bir örgüt olan Azadi'nin kuruluş tarihi konusunda araştırmacılar arasında bir birlik yoktur. Nitekim bu tarih kimi yazar tarafından Ekim 1920 (Garo Sasuni, **Kürt Ulusal Hareketleri ve 15. yy'dan Günümüze Ermeni-Kürt İlişkileri**, (çev. Bedros Zartaryan, Memo Yetkin), [3. Basım], İstanbul, Med Yayınevi, 1992, s.185), kimi tarafından 1922 (Kadri Cemilpaşa, agy, s.85; Hıdır Göktaş, **Kürtler-I, İsyan-Tenkil**, 3. Baskı, İstanbul, Alan Yayıncılık, Ekim 1991, s.53; Hasan Yıldız, **Aşiretten Ulusallığa Doğru Kürtler (Politik Felsefe Açısından Kürt Toplumunun Bir Kritiği)**, 2. Basım, İstanbul, Fırat-Dicle Yayınları, 1991, s.82), kimi tarafından da 1923 (Martin van Bruinessen, **Ağa, Şeyh ve Devlet, Kürdistan'ın Sosyal ve Politik Örgütlenmesi**, Ankara, Öz-Ge Yayınları, t.y. [1991], s.232 ve 348; M.A. Hasretyan, "1925 Kürt Ayaklanması", M.A. Hasretyan, K.M. Ahmad, M. Cıwan, **1925 Kürt Ayaklanması (Şeyh Sait Hareketi)**, Uppsala, Jina Nu Yayınları, 1985, s.7; Hamit Bozarlan, Le probleme national kurde en Turquie kémaliste, Mémoire de diplome, Paris: EHESS, 1986, s.105 (teksir); Ekrem Cemilpaşa, **Muhtasar Hayatım**, 2. Baskı, Brüksel, Brüksel Kürt Enstitüsü, Şubat 1991, s.59) olarak verilmektedir. Bruinessen'in çok güvenilir bir kaynak olmasının yanısıra, olayları bizzat yaşayan ve yönetenlerden biri tarafından yazılan son kaynak da Azadi'nin kuruluşunu "Lozan Muahedesinde sonra" olarak belirttiğine göre, 1923'ü kabul etmek doğrudur.

³ Bu ayaklanma "Şeyh Sait Ayaklanması" diye anılmakla birlikte, Şeyh Sait yalnızca Azadi'nin seçtiği bir vitrindir. Laik eğitim görmüş subaylar, dine ve din adamlarına büyük önem veren feodal Kürt toplumu üzerinde etkili olamayacaklarını bildiklerinden, 19. Yüzyıl ortasında İstanbul tarafından ortadan kaldırılan Kürt beyliklerinin bıraktığı boşluğu kısa zamanda dolduran ve özellikle 1880'deki Şeyh Ubeydullah ayaklanmasından sonra Kürt toplumuna egemen olan şeyhlerden ve onların en etkililerinden birini seçmişlerdir.

2) Dış Ortam

Türkiye Cumhuriyetinin kurulduğu ve Kürt isyanlarının başladığı uluslararası ortamda yalnızca "tek şef", "tek devlet", "tek millet", "tek parti", "tek ideoloji" sloganları ve uygulamaları egemendir. Zaten Fransız Jakobenizminin öğrencileri olan yeni cumhuriyet seçkinleri, "ulusal devlet" ideolojisine pek uygun gelen bu ortamdan alabildiğine etkilenmişlerdir. Böyle bir ortamda entegrasyonun değil, en sertinden asimilasyonun geçerli olacağı doğaldır.

Asimilasyon Kürtler Konusunda Niye Başarısız Oldu?

Türkiye Cumhuriyeti, bütün milliyetçilikler gibi giriştiği "Ulus'u yaratma" (*nation building*) işinde büyük ölçüde başarılı olmuştur. Müslüman olmayan unsurların nüfusun yüzde 3'ünü aşmadığı ve hemen hemen herkesin ya Rumeli ya Kafkas göçmeni olduğu ülkede Boşnak, Pomak, Arnavut, Giritli, Tatar, Çerkes, Abaza, Acar, Gürcü, Laz, Türkmen, Arap vb. gibi Müslüman toplumları "Türk Milleti" adı altında ortak bir kimlik yaratarak birleştirmeyi başarmıştır⁴.

Bir istisnasıyla: Anadolu'nun otokton halklarından Kürtler. Cumhuriyet ideolojisinin Kürtler konusunda büyük ölçüde başarısız olduğu bugün ortaya çıkmış bulunmaktadır. Bu başarısızlığın nedenleri üzerine şunlar ileri sürülebilir:

1) Tarihsel Nedenler:

a- Devlet'le ulus'un özdeşliğine ve türdeşliğine dayanan "ulus-devlet" kavramı, Ömer Laçiner'in haklı olarak belirttiği gibi, bugün bile Ortadoğu gerçeğine yabancıdır. Ortadoğu gerçeğinde tüm devletler çok-uluslu, tüm halklar da sınır-aşırıdır. Gerçek bugün böyle olunca, tabii ki Cumhuriyet'in kuruluşunda kesinlikle böyledir.

b- Türkiye'de asimilasyon yalnızca Kürtlerin değil, aynı zamanda Türklerin de gözlerini örtmüştür. Bu yüzden, Kürt milliyetçiliğinin köklerinin çok derinlerde olduğu, bu hareketin kolayca asimile edilemeyecek kadar dalbudak sarmış olduğu bugüne kadar anlaşılamamıştır. Sonuçta, Kürtlerin taleplerine sempatiyle bakabilecek bir kamuoyu oluşmamış, asimilasyon politikası rahatça sürmüştür.

Oysa, ilk Kürt milliyetçi gazetesi *Kürdistan*'ın yayımlanış tarihi 1898'dir⁵ (Jön Türklerin gazetesi *Meşveret*'inki yalnızca üç yıl öncedir). 1908 Meşrutiyetiyle birlikte özerklik temasını işleyen Kürt derneklerinin faaliyetleri, Türk derneklerinin faaliyetlerinden aşağı değildir. Kürtler 1918 Mütarekesiyle birlikte kurdukları örgütlerde bağımsızlık temasını dile getirmeye başlamışlardır. Ayrılıkçı Azadi örgütü Cumhuriyet kurulmadan kurulmuştur. Cumhuriyet döneminde 1925 Şeyh Sait ayaklanmasından 1938'e kadar yoğun Kürt ayaklanması yada bastırılması olmayan tek yıl geçmemiştir.

⁴ Bu başarıdaki önemli bir payı, kendilerinin olmayan bir ülkeye göçmen gelmiş halkların, yerleştikleri ülkelerdeki otokton (yerli) halklara oranla kendi milliyetçiliklerini yapmaya değil, oraya uyum sağlamaya eğilimli oluşlarında aramak yanlış olmayacaktır.

⁵ *Kürdistan* gazetesi külliyatı için bkz. Mehmet Emin Bozarslan (Hazırlayan ve çeviren), **Kurdistan, İlk Kürd Gazetesi (1898-1902)**, 2 Cilt, Uppsala, Deng Yayınevi, Kasım 1991, 580 s. + Faksimile.

c- Doğal olarak, bu kadar yoğun Kürt milliyetçiliği ve hareketinin anıları ve acıları da kuşaktan kuşağa ulaştırılmış, Kürt bilincini belli bir noktadan aşağı düşürmemiştir.

2) Yapısal Nedenler:

a- Kürtlerin yoğun olarak yaşadıkları Doğu Anadolu'nun coğrafi vb. koşulları ulaşımı, ekonomiyi ve dolayısıyla da asimilasyonu güç kılacak niteliktedir.

b- "Ortak vatan" denilen kavram, ekonomik faaliyetin gittiği yere kadardır. "Ortak ulusal duygu", ancak bu ekonomik faaliyetin içinde cereyan ettiği "ulusal ekonomik pazar" sayesinde doğar ve gelişir. Doğu Anadolu'nun bu coğrafi yapısının da olumsuz katkısıyla, sınılaşma çok geç geldiği için bu "pazar" Cumhuriyet döneminde bile bu bölgeyi içine bir türlü alamamış, buna karşılık Kürt milliyetçiliği bölgeye yaklaşık yüz yıl önce girmiştir.

Eğer bunun tersi olsaydı, yani ulusal ekonomik pazar bölgeye Kürt milliyetçiliğinden önce girseydi, asimilasyonun bir umudu belki olabilirdi.

c- Zengin ve ulusal birliği güçlü gözüken ülkelerde bile bölgesel ekonomik farklılıklar başka farklılıklarla (mezhep, din, soy...) çakıştığı zaman, dezavantajlı bölgelerde milliyetçilik akımları ortaya çıkmaktadır. Doğu Anadolu, dünya ticaret yollarının değiştiği zamandan beri sürekli dezavantajlı olmuştur.

Bugün ise durum daha vurguludur. İletişim ve ulaşım olanaklarının artması bu fakirliği ortadan kaldırmamış, tersine görece olarak çoğaltmıştır. Çünkü özellikle televizyon Türkiye'nin Türk olan batısıyla karşılaştırma olanağını getirerek bölgedeki halk arasında bir "ihmal edilmişlik bilinci" yaratmış, çok patlayıcı bir karışım oluşturmuştur.

d- Böyle olunca, bölgeye gelişme gelmeden modernleşme gelmiştir. Benzer durumlarda dünyanın her yerinde bu çarpık modernleşmenin artırdığı toplumsal hareketlilik, karşılaştırma yoluyla bir görece mağduriyet algılaması yaratır.

Bunun sonucu, yeni taleplerin ortaya çıkmasıdır ki, eğer sistemde bu yeni talepleri karşılayacak kurumlar yoksa, sistem çatlar. Bugün Türkiye'de yaşanan budur. Sistem, bu yeni talepleri durmadan reddetmekte, olanaksız bir ortamda hâlâ asimilasyon mümkünmüş gibi davranmakta inat etmektedir .

e- Kürt milliyetçiliğinin köklerinin derinde olduğu böylesi bir ortamda mevcut sınılaşma, kentleşme ve eğitim bir tek sonuç imal etmektedir: Kürt aydını. Bilindiği gibi, az gelişmiş ülkelerde aydın, milliyetçiliğin önderi, hatta yaratıcısıdır.

3) İdeolojik ve Siyasal Nedenler:

a- Cumhuriyet kurulduğunda ilk yapılan işlerden biri, yaratılmak istenen yeni ulus'un temel ilkesi olan laikliğin başlıca uygulaması olarak, Halifeliğin kaldırılmasıydı.

Oysa, Halifelik, Türklerle Kürtler arasındaki tek bağ olan İslam'ı simgeliyordu. Durmadan "Türk" unsuruna vurgu yapılan bir ortamda bu bağın da kopması çok şey değiştirecek, Kürtler arasında "ayrılık gayrılık" duygusu iyice pekişecekti⁶.

b- Cumhuriyet döneminde özellikle Mareşal Fevzi Çakmak'ın temsil ettiği anlayış, herşeyden önce, yol yapmayarak Kürtleri ülkenin gerikalan bölümünden soyutlanmış bir durumda tutarak milliyetçiliği önleme stratejisine dayandı. Bu durum 1950'lere kadar katı biçimde böyle sürdü ve asimilasyon "ulusal ekonomik pazar" gibi en önemli unsurdan yararlanamadı. Yol iz bulunmayan bir Kürtlük ortamında devletin gönderdiği birkaç idareci, asker ve öğretmene kaldı.

c- Cumhuriyet yönetiminin Kürtlere vermek istediği üst-kimlik, taşraya ancak sınılaşmayla gidebilirdi. Gidemedi. Ama 1950'den sonra taşra ekonomik göç ve öğrencilerle batının büyük kentlerine geldi. Gelişmiş olsun az gelişmiş olsun, tüm ülkelerde milliyetçilik büyük kentlerde doğmuştu. Türkiye'de de farklı olmadı. Çağdaş Kürt milliyetçiliğinin elitini İstanbul ve Ankara gibi büyük öğrenci ortamlar doğurdu.

d- Osmanlı İmparatorluğu, aslında bütün imparatorluklar gibi, kendisini oluşturan çok çeşitli kimliklere (Türk, Rum, Ermeni, Yahudi, Kürt, Laz, Çerkes...) saygı göstermek temeline dayanmaktaydı. İmparatorluğun bütün bu farklı alt-kimlikleri birleştirmek için getirdiği üst-kimlik, bunlardan hiçbiri değildi; herbirinden farklıydı: Osmanlılık.

İmparatorluğun yerine geçen Türkiye Cumhuriyeti de ister istemez yaklaşık olarak aynı alt-kültür çeşitliliğinin varisi oldu. Fakat getirdiği üst-kimlik bu alt-kültürlerin hepsini ekarte eder biçimde içlerinden yalnızca birinin adını taşıyordu: Türklük. Yeni ulusun adı artık "*Türk Milleti*" olacaktı⁷.

Türkiye Cumhuriyetinde üst-kimliğin, alt-kimliklerden birinin (Türk) adıyla özdeş olması, diğer alt-kimliklerden en azından birinin (Kürt) bu üst-kimliğin kendisini temsil ettiğini reddetmesi sonucunu doğuracaktır.

e- Asimilasyon konusunda dikkat edilecek en önemli husus, aslında "Türk" sözcüğünün anlamıdır.

⁶ Bu duygu ilk kez, 19. Yüzyılın ilk yarısındaki merkezileştirici II. Mahmut reformlarının o zamana değin yarı özerk olan Kürt toplumunu etkilemesi sonucu ortaya çıktı, 1908 Meşrutiyetinin getirdiği özerklik ortamında gelişti, 1918 Mütarekesinin yarattığı "herkesin başının çaresine bakması" ortamında bağımsızlık temasına ulaştı. Gerçi, kendilerine Sevr Antlaşmasında (Md. 62-64) özerklik, hatta bağımsızlık önerilen Kürtler Kurtuluş Savaşında Türklerle birleşerek çarpıştılar ve cumhuriyetin kurulmasına katkıda bulundular, fakat bu katkının iki nedeni vardı: 1) Ermenilerin döneceği korkusu, 2) Savaşın Halife'yi gavurdan kurtarmak için yapıldığı teması. Bu iki nedenin ikisi de Kurtuluş Savaşından sonra ortadan kalkmıştır.

⁷ Aslında Mustafa Kemal, Kurtuluş Savaşı başlarken ve savaş süresince bu deyim değil, ısrarla başka bir deyim kullanmıştı: *Türkiye Milleti*. Fakat bu deyim 29 Ekim 1923'ten sonra terketti. Bir daha da kullanmadı (Bkz. B.Oran, **Atatürk Milliyetçiliği, resmî ideoloji dışı bir inceleme**, 3. Basım, Ankara, Bilgi Yayınevi, Nisan 1993, s.208. Bu deyim 1970'lerde "Türkiye Halkı" biçiminde canlandırmaya yeltenenler de resmî ideoloji tarafından bölücülükle suçlanacaklardır).

"Türk", Türkiye'de şimdiye kadar sırayla üç anlamda kullanıldı. *Birincisi*, bir *vatandaşlık* bağıını ifade ediyordu. Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarına Türk deniyordu⁸.

1930'ların nazizm ve faşizmle dopdolu uluslararası atmosferinde "Türk" sözcüğü, *ikinci* olarak, birinci anlamından hızla çıkarak bir *soy'u* (yanlış olacak "ırk" deyimini kullanmamak için *soy'u* kullanıyorum) ifade etmeye başladı. Orta Asya'dan geldiği bilinen, brakisefel olduğunu kanıtlamak için kafatası ölçümleri yapılan bir *soy'u*.

Bu ikinci anlam, "Türk" sözcüğüne yüklenmek istenen *üçüncü* ve en önemli anlamın, *ulus* anlamının gerçekleşmesini önledi. Çünkü, tam bir kavimler kapısı olan, herkesin herkesle bol miktarda karışmış bulunduğu Anadolu gibi bir yerde *soy*, "*ulus*" kavramının en olmayacak unsuruydu.

Diğer bir deyimle, "Türk" sözcüğünü *soy* anlamında kullanarak Türk milliyetçiliği yapmak, kırk küsur değişik soydan insanın kaynaştığı, yukarıda anlatılan nedenler sonucu asimilasyonun çok zor olduğu Anadolu'da inşa edilmek istenen *ulus'u* bölmekten başka bişey değildi.

Kürt milliyetçiliği, 1990'ların etnik milliyetçilik ortamında enternasyonalize olduğunda, artık zorla asimilasyonun şansı sıfıra inmişti.

Farklı Kimliği Kürtler Niçin İstiyor, Devlet Niçin Korkuyor?

Bir birey için toplumsal kimliğin önemi, üzerinde kalem oynatmayı gerektirmeyecek kadar açıktır. Özellikle, doğumdan itibaren öğrenilen anadilin yasaklanması, onun yerine tek ve farklı bir dil empoze edilmesi, bireyi yaşadığı topluma yabancılaştırır. Toplumsal isyankârlığın önemli kökenlerinden biri de budur⁹.

Türkiye'de devlet Kürt kimliğini niye tanımadı, niye onu sürekli bastırmaya, inkâr etmeye, "Türk" olarak adlandırmaya çalıştı?

Bunun nedenlerini bu yazının başında, "İmparatorluk Mirası" adı altında tartışmıştık. Bugün artık asimilasyonun en azından Kürtler açısından başarılı olmadığı anlaşıldıktan sonra, devletin son tahlilde korkusu şudur:

"Kürt kimliğini tanırsın da kültürel özerklik verirsem, arkasından bağımsızlık isterler, ülkem parçalanır".

Buna, ünlü romancı, kendi deyimiyle "Türklerin en Kürdü ve Kürtlerin en Türkü" Yaşar Kemal şöyle cevap veriyor:

"Peki, kültürel özerklik vermezsen, bağımsızlık istemezler mi? "

Aslında, Türkiye'de devletin korkusu anlamsız değildir. Gerçekten, şimdiye kadar milliyetçilikler hep kültürel milliyetçilikle işe başlamışlardır ve son durakları da bağımsızlık olmuştur.

Peki, "Küreselleşme" ortamında da böyle mi olacaktır?

Bu soruya, küreselleşmenin ne olduğuna kısaca cevap verdikten sonra dönelim.

⁸ Bu anlam, işin işten geçtiği 1990'larda Cumhurbaşkanı Demirel tarafından "Anayasal Vatandaşlık" diye canlandırılmak istenecektir.

⁹ Doğu Ergil, "Çokkültürlülük ve Çokdillilik", **Bir Düz, Bir Ters**, İstanbul, Milliyet Yayınları, Nisan 1995, s.215.

Küreselleşme ve Yarattığı Farklı Ortam

Küreselleşme, uluslararası sermayenin tüm dünyaya ekonomik düzenini ve Batı kültürünü kabul ettirmesinin 20. Yüzyıl sonunda aldığı biçimdir.

Bu noktaya kısaca şöyle gelindi:

Karanlık Çağlardan tek büyük ve tek etkili kurum olarak çıkan Kilise'nin ideolojisinin (Din) tutunum ideolojisi olarak kabul edildiği, dolayısıyla toplumun sadakat duyduğu en yüce değerın Tanrı olarak ortaya çıktığı ortaçağ, herbiri bir "ekonomik pazar" olan küçük küçük feodal malikânelerin birbiri yanısıra yaşadığı feodal bir ortamdı.

Bu ortamda herbir feodal malikâne ayrı bir ekonomik birim, yani "ekonomik pazar"dı. Bu çok kısıtlı pazarda esas olarak serfin ürettiği ekonomik değer sadece geçimlik (doyumluk) idi. Gerek üretimin miktarını ve fiyatını kısıtlayıcı nitelikteki Kilise baskısı, gerek üretim biçiminin kısırlığı ve gerekse malikâneler arasındaki asayişsizlik dişe dokunur bir değişim (mübadele, ticaret) değerinin ortaya çıkmasını engelliyordu. Zaten üretilen de feodal beyler arasındaki savaşlarda heba olmaktaydı.

Bu sırada, şu yada bu şekilde özgürleşip kaçan serflerden oluşan bir grup ise, bu kırsal ekonominin yanısıra gelişen (ve zamanla feodal beye vergi vererek ondan pazar ve sonra da belediye kurma yetkisi olarak bir miktar özerkleşecek olan) kasabalarda (*bourg*) ticarete dönük küçük elsanatlarıyla yaşamını sürdüren bir "burjuvazi" ambriyonu oluşturmaktaydı.

Zamanla *bourg* içi ticaret sayesinde gelişen bu burjuvazi, iri kıyım bir feodal beyle yaptığı koalisyon sonucu diğer feodal birimlerin tasfiye edilmesini ve böylece ekonomik pazarın büyümesini sağladı. Bu sürecin sonucu, mutlakiyetçi krallık düzeninin kurulması oldu.

Eskisine oranla çok büyümüş bu yeni pazarda kralın sağladığı asayiş ve uyguladığı merkantilist ekonomi politikası sayesinde burjuvazi rahatça ticaretini geliştirme olanağı buldu. Bu arada, "vatan" ve "ulus" kavramı da bu ticaretle birlikte yürüyerek oluşmaya başladı.

Sonunda burjuvazi, kendisine sormadan durmadan vergi yüklemekte olan krala artık ihtiyacı kalmadığı noktada onu tasfiye etti. 1789 Fransız Devrimi bunun en ünlü örneğini oluşturur.

Kurulan yeni düzende altyapı kapitalizm, tutunum ideolojisi *milliyetçilik*, yüce sadakat noktaları da "*millet*" (ulus) ve "*ulusal devlet*" idi. Milliyetçilik sayesinde burjuvazi, bu son iki kavramdan birincisini ikincisi içinde örgütledi ve böylece bu sınırlar içine tekel kurarak başka ülkenin burjuvazisini sokmamak sayesinde gücünü maksimuma çıkardı. Milliyetçilik bu iç işlevini tamamladıktan sonra 1870'lerdeki "emperyalizm"i destekleyerek bir de dış işlev kazanacaktır.

Dünyanın bütün ülkelerinde bu model tekrarlanırken, 1917'den sonra önemli bir değişiklik ortaya çıktı. Altyapı olarak sosyalist üretim biçimini uygulamaya başlayan SSCB'de yeni bir tutunum ideolojisi belirdi: *Proletarya enternasyonalizmi*. Bu ideolojinin topluma gösterdiği yüce sadakat noktası çalışan sınıftı: *Proletarya*.

Bu model SSCB'nin 1991'deki çöküşünden sonra (en azından bugün için) geçerliğini yitirirken, 1970'lerde çokuluslu şirketlerin ortaya çıkmasıyla birlikte yavaş yavaş gelişmeye başlamış olan ve 80'lerde de güçlenen yeni bir model dünyaya egemen olmaya başlıyordu: *Uluslararası kapitalizm*.

Bu uluslararası kapitalizm, sosyalizmin antitezi olduğu gibi, feodal dönemden sonra geliştiğini gördüğümüz "ulusal" kapitalizm'in de bir anlamda antiteziydi. Çünkü, artık tüm yerkürenin tek bir ekonomik pazar olduğu bir dönemde burjuvazi, bir zamanlar gelişmesini borçlu olduğu ulusal sınırları artık bir cendere olarak görüyordu. Nitekim o cendereyi parçaladı. Üstyapı da ona göre değişme sürecine girdi. Ulusal hukuklar ona göre yeniden düzenlendi. Mal, hizmet ve sermaye hareketleri artık ulusal sınır tanımıyordu.

Bu süreç, farkına şu anda varalım yada varmayalım, artık "ulus" ve "ulusal devlet" kavramlarını eritmeye başladı. Artık bu kavramların sonunun başlangıcında bulunuyoruz. Türkiye'de ilk otomobilin yapılmaya başlandığı 1960'larda konan adlar hep Türkçeydi: Anadolu ("Anadolu"dan), Şahin, Kartal... Bugün artık yapılanlara lisansı veren ülkenin koyduğu adlar aynen konuyor: Uno, Tipo, Tempra... Temizlik malzemelerinin adları da öyle. Bakkal bitti, "Market" başladı; bütün "butik"lerin adları uluslararası kapitalizmin dili olan İngilizce. Fransız otomobilleri bile İngilizce ad koyuyor: Spring, Fairway, Broadway... Televizyonlarımız, kablodan aldığımız yabancı kanallardan farksız. Zaten bir şaka haline dönmüşmüş olan "Yerli Malı Haftası" Gümrük Birliği Türkiye'sinde tarihten bir yaprak olacak. Haberleşme uyduları ve İnternet hiçbir ülkede egemenlik diye birşey bırakmadı. Türk üniversiteleri İngilizce eğitim yapmakta birbiriyle yarışıyor. Ulusal kültürler eriyip gidiyor. Onları eriten süreçle bir anlamda müttefik olan yerel kültür öğeleri (Bask, Katalan, Kürt...) ise güçleniyor.

Bu, Batı'nın yeni üretim biçimiyle elele giden Batı kültürünün tüm dünyayı olduğu gibi Türkiye'yi de içine almasıdır. *Küreselleşme*'dir.

Şimdi, gelelim bıraktığımız yere.

Altyapısı uluslararası kapitalizm olan, en büyük hatta tek değeri *parasal başarı* olarak gören, bu arada da "ulus" ve "ulusal devlet" kavramlarını yıkmayı hedeflediği kesin olan bu "Küreselleşme" ortamında, Türk kökenli TC vatandaşı anababalar çocuklarını İngilizce eğitim yapan okullara göndermek için çırpınırken, Kürt kökenli TC vatandaşı anababalar çocuklarını Kürtçe eğitim yapan okullara göndermek için çırpınacaklar mı?

Türkiye'de Kürt milliyetçiliği bu ortamda yine "bağımsız ulusal devlet" adlı son istasyona kadar gidecek mi, yoksa "kültürel özerklik" ara istasyonunda duracak mı?

Giderse, yada inerse, hangi koşullarda gider ve iner? Bunları konuşmak için çok mu geç?

Bu soruları, geçenlerde vefat eden ünlü bilimadamı Ernest Gellner'in, Aralık 1993'te Ankara'da Türk Demokrasi Vakfında verdiği konferansta sözünü edip geçtiği, benim de sonradan daha geliştirdiğim¹⁰ şu ölçütleri kullanarak yanıtlamaya çalışalım: 1) Sayı, 2) Yoğunluk, 3) Tarihsel süreklilik, 4) Motivasyon.

Kürt Milliyetçiliği Bağımsızlığa Kadar Gider mi, Gitmez mi?

1) Sayı ölçütü:

¹⁰ Bkz. B. Oran, "Kürt milliyetçiliğini incelemek için kuramsal anahtarlar", *Devlet Devlete Karşı*, Ankara, Bilgi Yayınevi, Ekim 1994, s. 107-116.

Dünyada birkaç yüz binlik çok sayıda devlet var. Türkiye'deki Kürtlerin sayısı kabaca 12 milyon olarak tahmin edilebilir. Bu durumda, bu sayının Kürtlere bağımsız bir devlet kurma olanağını verecek düzeyde olduğu açıktır. Bu ölçütün yanına rahatlıkla bir artı (+) işareti koyabiliriz.

2) Yoğunluk ölçütü:

Şu anda sağlam tahminler, şu anda Kürt kökenlilerin yüzde 60'ının Türkiye'nin batısında yaşadığını belirtmekte. Doğuda asayiş sağlansa bile, iki bölge arasındaki gönenç farkı bu insanların geri dönmelerini büyük olasılıkla önleyecek. İstanbul'da 2 milyon Kürt yaşıyor. Bu ölçütün yanına bir eksi (-) koymanın gerçekçi olduğunu sanıyorum.

3) Tarihsel Süreklilik ölçütü:

Türkiye'deki Kürt milliyetçiliğinin tarihsel sürekliliği müthiş. Bugün Kürtlerin ileri sürdükleri kültürel özerklik ve benzeri temalar 1918-19'da İstanbul'da çıkmış Jin dergisinde de var¹¹. Türkiye Cumhuriyetinde Kürt ayaklanmalarının kanla bastırılmasından sonraki 1938-59 dönemi hariç, Kürt hareketinde en ufak bir kesinti yok. Tarihsel süreklilik, Türkiye'deki Kürt hareketinin bağımsızlığa gitmesini mümkün kılar nitelikte. Bu ölçütün yanına kesinlikle artı (+) koymak gerekiyor.

4) Motivasyon (Güdülenme) ölçütü:

Yani, Kürtlerin, isteyebilecekleri bağımsız devlete kavuşma arzuları ve olanakları ne kadar? Bu ölçüt yukarıdakilerden daha önemli. Onun için biraz çeşitlendirmek ve daha yakından incelemek istiyor:

a- Jeopolitik konum:

Bir ülkeden bağımsız olması istenen yerin o ülkenin ortasında mı yoksa sınırında mı olduğu önemli. Güneydoğu sınırında oluş, bağımsızlık istemek açısından bir avantaj. Ama, kurulacak devletin denize açılımı olmaması ve üstelik dört düşman devletle çevrilecek bulunması büyük dezavantaj. Bu ölçütü artı (+) ile eksi (-) arası olarak değerlendirmek gerçekçi olacak.

b- İrredantizm Olanağı:

İrredantizm, bir devletin kendi sınırındaki soydaşlarını kendi toprağına dahil etme politikasıdır. Eğer kurulacak bağımsız devletin böyle bir olanağı varsa, yani Pan Kürdizm yapabilecekse, kurulma motivasyonu/olanağı artar.

¹¹ Jin dergisi için bkz. Mehmet Emin Bozarslan (Hazırlayan ve çeviren), Jin (Kovare Kurdî Tirkî), 1918-1919, 5 Cilt, Uppsala, Weşanxana Deng, 1985, 1986, 1987, 1988.

Böyle bir durum vardır, çünkü Türkiye'nin komşusu üç ülkenin bitişik bölgelerinde Kürtler yaşamaktadır. Ayrıca, Körfez Savaşı sonucunda K. Irak'ta "Güvenli Bölge" adı altında bir de Kürt devleti ambriyonu kurulmuştur.

Buna karşılık, Türkiye Kürtleriyle diğerleri arasında dil konusu dahil, gelişmişlik, demokrasi, sınıf, önderlik vb. gibi konularda büyük farklılıklar var ve şu anda da çatışıyorlar. Üstelik, Kürtlerde birleşme duygusu tarihsel olarak epey zayıf. Bu ölçütü de artı (+) ile eksi (-) arası olarak değerlendiriyorum.

c- Uluslararası Konjonktür:

Kürtlerin böyle bir bağımsız devlet kurmasına bugünkü uluslararası ortam uygun mu? Bunu üç noktadan irdelemek mümkün:

Birincisi, Sovyet blokunun çökmesiyle birlikte ortaya çok sayıda bağımsız devlet çıktı. Bu açıdan uygun. Fakat bu devletlerin dünyayı içine sürükledikleri kaos düşünülmüşse, aksini düşünmek de mümkün.

İkincisi, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) ortamı insan haklarına, azınlık haklarına ve yerel kültürlere büyük vurgu yapıyor. Bu nokta Kürt milliyetçiliğinin büyük avantajı. Buna karşılık, Batılı ülkeler bağımsızlığı destekleyip mevcut ülkeleri bölme peşinde değiller. Gittikleri yer, kültürel bağımsızlığa, kültürel hakları eksiksiz uygulamaya kadar.

Üçüncüsü, bugün bir etnik milliyetçilikler devri yaşanmakta. Kürt milliyetçiliği de bunlardan biri. Bu açıdan, konjonktüre uygun. Ama, diğer yandan, yukarıda da belirtildiği gibi, küreselleşmeyle birlikte dünyada milliyetçilik devrini tamamladı. Nasıl 19. Yüzyılda çokuluslu imparatorluklar devrini tamamlayıp yerlerini ulus-devlet olgusuna bıraktıysa, şimdi de ulus-devlet olgusu devrini tamamlıyor. Bu ortamda bir tek kültür, Batı'nın kapitalist kültürü tüm dünyada insanları gittikçe artan bir hız ve yoğunlukla "uluslararası değerler" yönünde etkiliyor. Bu değerlerin özeti de para, maddi değerler, tüketim, hatta köşe dönme. İnsanlar gittikçe artan bir hızla "ulusal gurur" gibi kavramlardan blucin markasına doğru kayıyorlar. Bu ortamda, ekonomik sıkıntıları büyük olacak bir bağımsız Kürt devletinin insanların rüyasına girmesi gittikçe güçleşecek.

Bu nedenlerle, bu ölçütü en azından artı ile eksi arasında, hatta doğrudan doğruya (-) olarak değerlendirmek doğrudur.

Şimdi sıra, (d) şikkını oluşturacak "beklenti" faktörüne geldi. Fakat, eksi ile artıların eşit olduğu, yani olayın "ortada" olduğu böyle bir durumda bu faktörü motivasyon'un (d) şikkı olarak değil, başlıbaşına bir beşinci ölçüt olarak saymak daha uygun olacak.

5) Beklenti ölçütü:

Başta para, maddi beklentilerin gitgide yükseldiği bir ortamda, bunca senedir bir yandan devlet bir yandan PKK arasında cefa çekip sandviç olmuş Kürtler, yeni bir Kürt devletine kavuşurlarsa daha iyi yaşayacaklarını mı umuyorlar, yoksa Türkiye'de yaşamayı mı tercih ediyorlar?

Dikkat ederseniz, yukardaki analizde artı ve eksiler aşağı yukarı eşit durumda. Böyle bir durumda, motivasyonla birlikte beklenti ögesinin ağırlığı olağanüstü artıyor.

Eğer bu açıdan Kürtler, Ernest Gellner'in adını ettiğim konferansında zikrettiği "Gönüllerindeki gönençe ve kültüre ulaşma" bakımından artık zorlanmaz, bu olanakları gerçekten elde edebilirlerse, bağımsızlık aşamasına geçmeden kültürel milliyetçilik aşamasında kalabilirler.

Çünkü, yukarıdaki eksiler dışında, hem Türklerle "et-tırnak" olma durumu saçma bir sav değildir, hem Kürtlerin geleneksel bir feodal parçalanmışlık gelenekleri vardır, hem PKK'nin "demokratiklik karnesi" pek parlak sayılmaz, hem de, en önemlisi, yeni bir Kürt devletinin ekonomik geleceği pek umut verici değildir.

Ama, işi bir de tersinden alırsak, eğer bu insanlar "Gönüllerindeki gönençe ve kültüre" Türkiye'de ulaşmaktan umutlarını kesecek olurlarsa, bütün zorluklarına rağmen, bu maddi beklentiler dünyasında bile "yeni umut" onlar için çekici gelebilir. Burada dikkat edilmesi gereken çok önemli husus, hem "gönenç" in hem de "kültür"ün gönüllerde olduğudur. İkisinden birinin sağlanmaması, "yeni umut"un durmadan gönüllerde güçlenmesinden başka bir sonuç doğurmayacaktır. Devlet bir gün aklını başına alıp da, savaşa vereceği parayı bu bölgenin abad edilmesine vermeye karar verse bile, Kürtlerin Kürt kimliğiyle yaşamalarına izin vermediği sürece, bu böyledir.

Yani Kürtler, Türkiye'de kendilerine kültürel özerklik verildiği zaman değil, asıl, verilmediği zaman bağımsızlık istemeleri daha olası olan bir vatandaş grubudur.

Peki, son bir soru:

Ya gerçekten, kültürel özerklik tanındığı zaman Türkiye Kürtleri bunu bağımsızlığa gitmek için kullanırlarsa?

Türkiye'de şimdiye kadar denenenlerin tümü, Kürtleri Kürt olarak tanımamaya dayanıyordu. Sonuç ortada. Arkamızda yalnızca 1984'ten buyana otuz bin ölü bırakarak buraya kadar geldik vardık ki, dönüp dönüp bu soruyu soruyoruz.

Türkiye'de şimdiye kadar herşey denendi, Kürtlerin kültürel kimliğine saygı hariç.

Evliliklerin bile zor gücüyle süremediği bir dünyada, Türkiye'de Türklerle Kürtlerin birlikte yaşamasını sağlamak için Pandora'nın kutusunda bitek bu kaldı.